

מעדני אשר

גיליון שצ"ה

(שנה ט')

פר' מקץ-חנוכה תשע"ב

י"ל ע"י

מכון "מעדני אשר"

איך יכול להיות שנתרבה השמן בפח השמן הרי אין הברכה מצויה בדבר המדוד?

איתא בגמ' שבת כ"א ע"ב כשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אל פח אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול "ולא היה בו אלא להדליק יום אחד" נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונת ימים וכו' בענין איך היה כשר השמן של נס חנוכה הא בעינן שמן זית, עיין מעדני אשר פרשת מקץ שנה שביעית, ובענין איך היה יכולים לצאת עם נס נס הא בעינן שמן של ציבור, עיין מעדני אשר פרשת מקץ שנה שביעית.

יש להקשות: איך יכול להיות שהשמן התרבה, הרי איתא בגמ' תענית ח' ע"מ ב', וכן ב"מ מ"ב ע"א שאין הברכה מצויה בדבר המדוד, והרי כמות השמן שהיה בפך השמן היה דבר המדוד, שהרי היה בו חצי לוג כדי להדליק ליום אחד, א"כ איך אפשר שנתרבה השמן, כך הקשה בשו"ת ויצבור יוסף סימן נ"ג ס"ק ג', וכן בשו"ת בית יחזקאל סימן נ"ו, וכן בימשח משה פרשת תולדות בסוף ד"ה ויזרע יצחק, וכן בפרשת וישב בד"ה עוד ביאור על דברי רש"י, וכן הדברי יציב בשפע חיים פרשת תולדות.

איכא כמה תרוצים:

א. כיון שהיה משוער, ודאי אין ברכה בו, רק נעשה נס והדליקו ממנו, ממנו דדוקא, ולא שניתוסף רק שהיה נס בשעת הדלקה שלא נבער מן השמן רק חלק שמינית, כך תירץ בימשח פרשת תולדות בד"ה ויזרע יצחק.

מעדני אשר: נראה להעיר דלפי מה שכתב הבית יוסף באחד מן הפרושים וכבר קדים בתוספות הרא"ש שבת כ"א עמוד ב' כל ה' תרוצים שהנס היה דלאחר שהריקו השמן מן הפך בלילה ראשונה נשאר הכלי מלא וניכר הנס, א"כ אי אפשר לתרץ כן, וכן לפי

מה שכתב הט"ז אור"ח סימן תר"ע ס"ק א' דהנס היה גם בלילה הראשון שנשתתיר ממה שהיה ראוי לה וממנה נשתתיר ועל אותו השיור באה הברכה שנעשה שם נס להרבות אותו, אי אפשר לתרץ כן.

ב. מוכרחין אנו לומר דבאמת לא היה בהפך מדוד במדה חצי לוג שמן שידליק כל הלילה, אלא פחות מעט שעה או חצי שעה, והא דאמרו שהיה בו להדליק יום אחד הוא ככלל המסור בדיניו דדבר הקרוב למנין חשבהו כמנין כמו שכתב הרא"ש בסוף ערבי פסחים לענין ספירת העומר אע"פ שסופרים מ"ט יום כתוב בתורה חמישים, הכי נמי כיון שבעוד מעט היה השיעור, הויא ליה כאילו היה בו השיעור הזה, ולפי זה גם ביום הראשון היה הנס דבשמן שבפך היה פחות מעט, ונעשה נס שהדליק כל היום, כך תירץ בשו"ת בית יחזקאל סימן נ"ו.

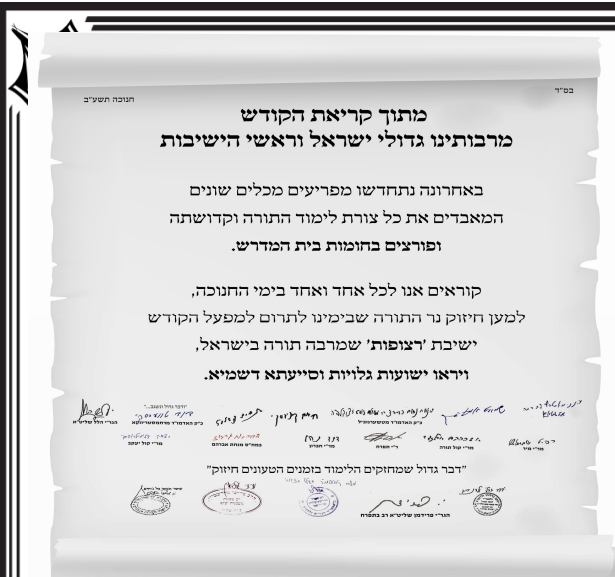
ג. ע"פ מה דאיתא בזוהר פרשת פקודי דף רכה עמוד א' רבי יצחק שאל את רבי שמעון, הרי קימ"ל דברכה לא חל על דבר המדוד וכן על דבר שבמנין, א"כ מדוע במשכן היה הכל במנין, ענה לו רבי שמעון דדוקא דבדבר חול לא חל ברכה בדבר המדוד והמנוי אבל בכל דבר שיש בזה צד קדושה חל על זה ברכה אף בדבר המדוד והמנוי, לפי הנ"ל אתי שפיר דכאן שהויא הנרות של המקדש חל שפיר ברכה על זה אף בדבר המדוד, לכן שפיר היה הנס דנתרבה השמן, מעדני אשר.

ד. רק כשהוא מושגח בשם שד"י אז אין הברכה שורה בדבר הסמוי מן העין, אבל מי שמושגח בשם הויה אז אף בדבר הסמוי מן העין יש ברכה, כך תירץ הימשח משה פרשת וישב, וכן בשו"ת אבני צדק יור"ד סימן ק"ג, וכן בשו"ת ויצבור יוסף סימן נ"ג ס"ג ג'.

כי נר מצויה ותורה אור

אחד המזימות שרצו היונים זה "להשכיחם תורתך" איתא בגמ' תענית ז' ע"ב דדברי תורה נפסלים בהיסח הדעת, נמצא דע"י היסח הדעת נגרים לשכחת התורה.

ודבר נורא מצאנו בגמ' עירובין ס"ה ע"א מה שהעידו עליהם אמוראים הקדושים אמר אביי "אי אמרה לי אם קריב כותחא לא תנאי" אמר רבא "אי קרעתן כינה לא תנאי" חזינו דהאמוראים הקדושים חששו שמקצת הפסק בלימוד יגרום להם שינוי על כל הלימוד, א"כ בודאי שאנו צריכים לחשוש שעל ידי תורה עם הפסק משפיע על כל התורה שלמדנו, א"כ בודאי דצריכים להתחזק בדבר זה, ומי שאינו במדרגה זו, מ"מ אם תנומן ומחזיק בן תורה שלומד בעזרה הזאת מקבל שכר כמו הלומד כמו שמבואר באור החיים הקדוש פרשת כי תשא א"כ בודאי מי שמחזיק דבר זה המעולה שבעדקות וכמו שפסק הגר"ח קנייבסקי שליט"א לראשי ומנהלי ישיבת רציפות.

לתרומות ולמסירת שמות לגדולי ישראל לתפילה ולברכה:

1700-70-78-75

ישיבת רציפות
הקמת סדרי לימוד רציפות כל השנה כולה
בארץ הקודש

"קץ מילגות" לעידוד הרציפות בסדרי הלימוד בהיכלי התורה • כוללי שישו שבת ומוצ"ש בארה"ק • ישיבות וכוללי ביה"ב בארה"ק

**איך היה יכולים להדליק את המנורה כשעדיין לא היה מזבח
הרי המזבח מעכב את המנורה?**

הנה איתא במגילת תענית פרק ט' סליו דהמזבח לא נגמר רק אחר ז' ימי חנוכה.

וכן כתב באור זרוע ח"ב הלכות חנוכה סימן שכ"א והא דנעשה נס שהיה דולק שמונה ימים, פירוש מורי רבי יהודה בר' יצחק משום שהיו טרודים כל ז' ימים בבנין המזבח ובכלי שרת וגו'.

אבל בתוספות יום טוב מגילה פרק ג' משנה ו' כתב וז"ל אני מצאתי בספר מכבי שכשכבשו החשמונים ליונים מצאו המזבח משוקץ וסרתו אותו ובנאוהו מחדש וחנכו אותו בכ"ה בכסליו.

יש להקשות: לשיטת שהמזבח לא נבנה רק בסוף ימי החנוכה, איך הדליקו את המנורה הרי מבואר בגמ' ירושלמי שקלים פרק ד' הלכה ב', וכן בתוספתא דמנחות פרק ו' הלכה ו' דהמזבח מעכב את המנורה, א"כ איך היה יכולים להדליק כיון שעדיין לא היה מזבח, כך מקשה בשו"ת משנה שכיר אור"ח סימן ר"ט, וכן בגור אריה יהודה סימן י"ט, וכן בשו"ת בנין צבי סימן כ"ט, וכן במועדים וזמנים חלק ו' סימן פ'.

איכא כמה תרוצים:

א. הא דהמזבח מעכב את המנורה, זה רק מבפנים במקום מזבח ומנורה, אבל מבחוץ אין מעכבים זה את זה, וכן מבואר בירושלמי שם, וכיון דפסק הרמב"ם הלכות ביאת המקדש פרק ט' הלכה ז' דהדלקת נרות כשר מבחוץ, על כן באמת אז הדליקו מבחוץ כדי שלא יעקב המזבח עליו, ובזה מיושב מה שהקשו האחרונים חתם סופר ועוד על מה שאומרים והדליקו בחצרות קדשיך הרי ההדלקה היה בפנים לפי הנ"ל אתי שפיר, כך תירץ בשו"ת משנה שכיר אור"ח סימן ר"ט.

ב. ע"פ מה דמבואר בגמ' שבועות ט"ז ע"ב דאין בונין המקדש אלא ביום, וכתבו המפרשים דה"ה דאין בונין המזבח רק ביום, ולפי זה יתכן דהא דמזבח מעכב את המנורה הוא רק בעת שראוי לבנין מזבח מעכב ההדלקה עד שיבנו, אבל אם באותו זמן אינו ראוי אינו מעקב, וא"כ יש לומר דבזמן הנס לא הדליקו מבעוד יום רק אחר צאת הכוכבים ושוב לא איכפת לן במה דליכא מזבח, כך תירץ בספר גור אריה יהודה עניני המועדים סימן י"ט ס"ק ב'.

ג. ע"פ מה שכתב בכלי חמדה בפרשתן פקודי בשם הרמב"ן דהא דאמרינן דמעכבין דווקא כשהם במקדש והם שלא במקומן אז מעכבין, אבל אם אין כלל אחד מהם אין מעכבין כלל זה את, ומביא ראייה ליסוד זה מהא דתנן התם בתוספתא תפילין של יד ושל ראש מעכבין זה את זה, והיינו רק בשיש לו תרווייהו אבל באין לו אלא אחת מהן צריך להניח אותה שיש לו, וסובר הרמב"ן דה"ה גם הא דתני בתוספתא דהמזבח מעכב את המנורה היינו רק בשיש אז מעכבין זה את זה, לפי הנ"ל א"ש דכאן כיון שלא היה מזבח כלל לכן אינו מעכב, כך תירץ בשו"ת משנה שכיר אור"ח סימן ר"כ, וכן בשו"ת שבט הלוי חלק ד' סימן ס"ט, ודן שם באיריכות אם פסקינן להלכה שמזבח מעכב את המנורה, ובחזון איש קדשים סימן ל' כתב דלא פסקינן כן להלכה.

האם על נרות של בית הכנסת אפשר הרואה לברך?

קימ"ל סימן תרעו סעיף ג' מי שלא הדליק ואינו עתיד להדליק באותו הלילה, וגם אין מדליקין עליו בתוך ביתו, כשרואה נר חנוכה מברך שעשה נסים, ובליל ראשון מברך גם שהחיינו, ובענין האם בשבת יש נמי את הדין של הרואה נר חנוכה עיין בספר מעדני אשר מקץ חנוכה תשס"ח איריכות גדולה בזה.

יש לחקור האם על נרות של בית הכנסת אפשר לברך ברכת הרואה או דילמא על נרות של בית הכנסת אי אפשר לברך ברכת הרואה.

הנה באשל אברהם להגה"ק מבוטשאטש אור"ח סימן תרע"ז ס"ק ג' כתב וז"ל בראיית נרות שמדליקין בבית הכנסת צריך לעיין אם לברך על

זה שעשה נסים ושהחיינו כי כיון שהדלקה זו קבוע בכל תפוצות הגולה על ידי חז"ל האחרונים אחר חיתום הוראה בגמ' ראוי לברך על זה ומכל מקום צ"ע.

ובשו"ת מנחת אלעזר חלק ב' סימן ס"ח כתב שאפשר לברך ברכת שעשה נסים ושהחיינו כשרואה נרות של בית הכנסת, ובשו"ת התעוררות תשובה חלק א' סימן ק"ג.

ובשו"ת אגרות משה אור"ח חלק א' סימן ק"צ כתב שלא יברך על ראיית נרות דבית הכנסת, אך לתירוץ התוס' סוכה מ"ו שתקנו ברכת ראייה דווקא במצות נר חנוכה משום חביבות הנס, א"כ זה שייך גם בנרות בית הכנסת, דגם כן לפרסומי ניסא הודלקו.

ובשו"ת מנחת שלמה תנינא ב - ג סימן נח ד"ה וקצת ראייה כתב וז"ל ומסופקני להלכה דיתכן דעל נר חנוכה של ביהכנ"ס אין יכולים לברך ברכת הרואה, שאין זה כרואה נר חנוכה, אלא כסתם נר, ואם מטעם מנהג הרי לא נזכר שנהוג גם לברך בזה ברכת הרואה, וכן הגר"ש אלישיב שליט"א סובר שאין לברך ברכת הרואה על נרות של בית הכנסת כיון שאין יוצאים בזה ידי חובתו.

**מדוע נהגו להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת בבוקר
הרי הדלקת נרות היה בלילה?**

קימ"ל אור"ח סימן תרע"א ס"ק י"א מדליקים נר חנוכה בבית הכנסת ומברכים, בענין האם קטן יכול להדליק נרות חנוכה של בית הכנסת עיין בספר מעדני אשר מקץ חנוכה תשס"ט.

איכא כמה טעמים למנהג זה:

א. מפני האורחים שאין להם בית להדליק בו, וכמו שתיקנו קידוש בליל שבת בבית הכנסת, כך כתב הבית יוסף אור"ח סימן תרע"א ב. משום פרסומי ניסא, כיון שאין אנו יכולים לקיים המצוה כתיקונה ולהדליק בפתח הבית מבחוץ, מפני שיד העכו"ם תקיפה, כך כתב הבית יוסף בשם הריב"ש ג. כדי לפרסם הנס בפני כל העם ולסדר הברכות לפנייהם, לפי שיש בזה פרסום גדול לשמו יתברך וקידוש שמו שמברכים אותו במקלות, ויש בהדלקה זו משום זכר להדלקת הנרות במקדש, כך כתב בכלבו הלכות חנוכה סימן מ"ד.

יש להקשות: מדוע נהגו להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת בבוקר הרי הדלקת נרות היה בלילה, כך מקשה בשו"ת בנין שלמה סימן נ"ג, וכן בשדה חמד מערכת חנוכה אות כ"ז, וכן בשו"ת שיח יצחק סימן שמ"א, וכן בשו"ת לבושי מרדכי מהדורא תנינא סימן ס"ו.

איכא כמה תרוצים:

א. טעם המנהג לפרסומי ניסא דיותר מתפרסם הנס כשמדליק נרות ביום שאין להם צורך, רק להודיע הנס, מלהדליק בלילה אשר הדרך להדליק נר להאיר בחושך, כך כתב בספר נהר מצרים הלכות חנוכה אות ז"ב.

ב. גם יהיה מזה תועלת למי שלא הדליק בליל העבר כי היה בדרך ונאנס, שידע בליל הבא כמה נרות הוא מדליק כדי שיברך על הנר הנוסף, כך כתב בספר נהר מצרים בהלכות חנוכה אות ז"ב.

ג. אולי יצא המנהג כדי לצאת דעת הרמב"ם דסבירא ליה הלכות תמידין ומוספין פרק ג' הלכה ו' י"ב דגם בבוקר היה צריך להדליק נרות המנורה בבית המקדש אם מצאן כבויות, ועל פי זה נכון המנהג להדליק בבית הכנסת גם בבוקר, משום שבמנורה נמי היה ניכר הנס גם בבוקר בעת ההטבה, דלא היה בו להדליק ולהיטיב רק ליום אחד והדליקו בו שמונת ימים, והא דאין מדליקין בבית בבוקר היינו משום דביום ליכא פרסומי ניסא כלל דשרגא בטיהרא מה אהני, אבל בבית המקדש דהוא מקדש מעט שפיר נכון להדליק במנורה נר חנוכה כדי לעשות זכר לנס ההטבה, כך כתב בשו"ת בנין שלמה סימן נ"ג, ובשו"ת שיח יצחק סימן שמ"א, ובשו"ת לבושי מרדכי מ"ת סימן ס"ו.

מי שאין לו בית האם יש לו חיוב להדליק נר חנוכה והאם יש חיוב לשכור בית כדי לקיים המצוה?

יש לחקור מי שאין לו בית האם יש לו חיוב להדליק נר חנוכה או דילמא חיובא דנר חנוכה רק למי שיש בית.

הנה בשו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ג' סימן י"ד ד"ה מי שאין כתב מי שאין לו בית כלל וישן בחוץ כגון שנמצא במדבר וגם כשאירע שלא היה בביתו ויהיה בדרך כל הלילה ואין לו מי שידליק בביתו, משמע מרש"י שבת כ"ג ע"א ד"ה הרואה שכתב שברכת הראיה הוא כשהוא יושב בספינה, והט"ז סימן תר"ע סק"ג כתב שהוא דוקא כשלא ידליק כל הלילה, ואם היה חייב להדליק אף בחוץ ובספינה, מאי טעמא אינו מדליק שם, אלא ש"מ דהחיוב להדליק רק כשיש לו בית.

ולכא לדחות: דכוונת רש"י דאין להם בספינה נר להדליק, לכן מברך ברכת הרואה, אבל אם יש לו להדליק חייב להדליק, דהויא ליה להזכיר זה, וגם אם הכוונה שאין שם נרות, לא הויא ליה לומר יושב בספינה אלא מי שאין לו נרות, ולכן משמע מרש"י שאינו מצד האונס, אלא משום שאף שאיכא נרות, ליכא חיוב כיון שלא בבית.

וכן כתב הגר"ח קניבסקי שליט"א בספרו טעמא דקרא על חנוכה ע"מ מ' וז"ל נשאלתי מי שאין לו בית האם חייב נר חנוכה, והשבתי שפטור, ע"פ דברי רש"י שבת כ"ג ע"א שכתב שתקנו ברכת הרואה "למי שיושב בספינה" אלמא שפטור.

ומביא: שהשואל שאל את מו"ח הגרי"ש אלישיב שליט"א, ואמר שחייב לקנות בית או לשכור בית ולהדליק, וכוונת רש"י רק באנוס שאין יכול.

וכותב הגר"ח קניבסקי שליט"א דנראה שדבר זה אם יש לו חיוב לקנות בית כדי להדליק נר חנוכה מחלוקת ראשונים:

דהנה התוספות סוכה מ"ו ע"א ד"ה הרואה כתבו דלכן לא תקנו ברכת הרואה אלא גבי נר חנוכה ולא בשאר מצות, משום חביבות הנס וגם משום שיש כמה בני אדם שאין להם בתים ואין בידם לקיים המצוה, אלמא דגם נר חנוכה הוא רק על מי שיש לו בית, ואם אין לו אין לו חיוב לקנות.

אבל הרמב"ם הלכות ברכות פרק י"א הלכה ב' ג' כתב יש מצות עשה שאדם חייב להשתדל ולרדוף עד שיעשה אותה כגון תפילין וסוכה ולולב ושופר ואלו הן הנקראין חובה, לפי שאדם חייב על כל פנים לעשות, ויש מצוה שאינה חובה אלא דומין לרשות כגון מזוזה ומעקה שאין אדם חייב לשכון בבית החייב מזוזה כדי שיעשה מזוזה אלא אם רצה לשכון כל ימיו באהל או בספינה ישב, וכן אינו חייב לבנות בית כדי לעשות מעקה, וכו' וכן כל המצוות שהן מדברי סופרים בין מצוה שהיא חובה מדבריהם כגון מקרא מגילה והדלקת נר בשבת והדלקת נר חנוכה, בין מצות שאינן חובה כגון עירוב ונטילת ידים וכו' הרי מנה נר חנוכה במצוות שהן חובה ולא כמו מזוזה, והוא דעת מו"ח הגרי"ש אלישיב שליט"א.

ובשו"ת מהרש"ם חלק ד' סימן קמ"ו כתב דלהדליק נר חנוכה על הרכבת, לא מצאתי הדבר מבואר, אבל מי ששילם בעד כל הלילה הוי כשכר לו בית דירה לאכול ולישן שם וחייב בנר חנוכה, ומה שכתב רש"י ביושב בספינה, יש לומר שהיו אז ספינות פתוחות בלא קירוי והרוח מנשב ולא היה בגדר בית כלל, ואף דהרכבת אינו עומד במקום אחד ורכוב כמהלך לא נמצא בשום מקום שיהיה צריך בית קבוע, למה שמצותו בשביל פרסומי ניסא.

ובערוך השולחן אורח חיים הלכות חנוכה סימן תרעז כתב מי שאין לו בית שמחוייב מדינא להדליק ברכבת אם לא יבא באותה לילה באיזה מקום.

ובשו"ת ציץ אליעזר חלק ט"ו סימן כ"ט כתב דאין ראייה מרש"י, כי יש לפרש בכוונת רש"י בפשיטות דר"ל, מפני שבספינה אין לו נרות להדליק או מפני שמקפידים על כך ולא נותנים לו רשות, דומיא שכותב הערוה"ש הנ"ל ברכבת, אבל מצד זה שהספינה בלא קירוי אין לפטור, ולא איכפת לן מה שאין זה בגדר בית כלל, כי הוא חיוב המוטל על קרקפתא דגברא להדליק במקום אכילתו ושיתנו.

מדוע בשנה של הנס לא קבעו את ימי חנוכה ליום טוב

רק לשנה אחרת?

איתא בגמ' שבת כ"א ע"ב מאי חנוכה דתנו רבנן בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה תמניא אינון דלא למספד בהון ודלא להתענות בהון שכשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אל פח אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול ולא היה בו אלא להדליק יום אחד נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונת ימים וכו' לשנה אחרת קבעום ועשאוים ימים טובים בהלל ובהודאה.

יש להקשות: מדוע לא קבעו ימים אלו ליום טוב מיד בשנה שנעשה הנס את חנוכה, ומדוע המתינו עד לשנה אחרת, כך מקשה הריטב"א שבת כ"א ע"ב, וכן בחדושי הר"ם לחנוכה, וכן בקדושת לוי, וכן בספר חידושי מהרצ"א להגה"ק בעל בני יששכר ז"ל כ"ג ע"א מדפי הספר, וכן בשם משמואל.

איכא כמה תרוצים:

א. בשנה הראשונה לא קבעום שמונה שלא היו יודעים כמה ימשך הנס, וכל שהשמן היה נמשך היו עושים יום טוב, כך תירץ הריטב"א מסכת שבת דף כא ע"מ ב'.

ב. מפני שבאותה שנה עוד היו מתיהם שנפלו במלחמה מוטלים לפנייהם והיו אבלים עליהם אבילות חדשה ולכן לא יכלו עוד לקבוע ימי הלל והודאה, כך תירץ בשו"ת ציץ אליעזר חלק י' סימן י'.

ג. יש לומר שבשנה הראשונה נהגו דין יו"ט גמור בח' ימי הנס, דהיינו שאסרום במלאכה, ובכל יום ויום, כשראוהו בשחר נס שנעשה בלילה עם המנורה, עשו אותו היום קודש באיסור מלאכה ואמרו הלל והודאה, ואמנם התבוננו רז"ל דלאסור מלאכה ח' ימים אין זה בנקל, 'עיון תוס' מ"ק ט' ע"א ד"ה איבעי דמהאי טעמא היה לשלמה המלך להמתין עם חנוכת בית המקדש עד החג שלא לבטל ישראל ב' ימים ממלאכה, ומה"ט גם כן אין יכולים להוסיף קרואים בתורה בב' וה' משום ביטול מלאכה, רש"י מגילה כ"א ע"א ד"ה אין מוסיפין ובילקוט ראה בסופו רמז התק"ו מביא ספרי וז"ל ר"ש אומר פסח וחג שאין עונת מלאכה עשה לה שבעה וזה שמונה, עצרת שהיא עונת מלאכה אינו אלא יום א' בלבד, מלמד שחס הכתוב לישראל, וכן הביא רש"י משפטים שמות כ"א, ל"ז משמיה דמכילתא, חמשה בקר וגו' שור שביטלו ממלאכתו משלם ה'. על כן קבעום בשנה שלאחריו לדורות, שיהיו רק ימי הלל והודאה, ולא להיות נעצר ממלאכה, כך כתב בשו"ת שיח יצחק סימן שכ"ה.

ד. משום דבשנה אחרת כבר חזרה סנהדרין למקום קביעתם ללשכת הגזית, אבל באותה שנה שהיו כולם טמאי מתים לא היו יכולים לבוא ללשכת הגזית אפילו לאותו חלק הבנוי בחול, שהרי זה היה בנוי בחיל עכ"פ ועל כן לא היו יכולים לתקן תקנות, כך כתב בשם משמואל חנוכה.

